

*Саракавік Іван Аляксандравіч,
дацэнт кафедры тэорыі і гісторыі дзяржавы і права Акадэміі
кіравання пры Прэзідэнце Рэспублікі Беларусь, кандыдат гістарычных
наук, дацэнт*

ПРЫЧЫНЫ РЭЦЭПЦЫІ ЗАМЕЖНАГА ПРАВА ПРЫ ПАДРЫХТОЎЦЫ СТАТУТА 1566 ГОДА

Пытаннем рэцэпцыі замежнага права прававой сістэмай Беларусі ў той ці іншай ступені займаліся многія даследчыкі. Адны з іх прытрымаліся пункту гледжання аб самабытнасці беларускага права, адмаўлялі ўсякае запазычанне палажэнняў і нормаў іншаземнага права, другія – сцвярджалі аб наяўнасці такой рэцэпцыі, трэція лічылі, што рэцэпцыя мела месца, але яна ажыццяўлялася не поўнасцю, а творча, з улікам мясцовых адметнасцяў.

Пытанне аб рэцэпцыі права не новае. Да яго звярталіся даследчыкі яшчэ ў пачатку XIX ст., у прыватнасці, Тадэвуш Чацкі (1765 — 1813), які выдаў працу «Аб літоўскім і польскім праве, яго духу, крыніцах, сувязях і аб змесце першага Статута, выдадзенага для Літвы ў 1529 годзе» на польскай мове. Яна набыла асаблівы рэзананс, выклікала сярод вучоных ажыўленую дыскусію, неадназначны іх падыход да яе [1, с. 12].

Польскія юрысты XVII – XVIII стст. лічылі, што сваёй асноўнай крыніцай права Княства мела рымскае права. Т. Чацкі ж быў перакананы, што «літоўскае права, якое ўтрымліваецца ў статутах, мае сваёй крыніцай права, звычаі і традыцыі паўночных народаў і Германцаў» [2, с. 31].

З такім поглядам Т. Чацкага не пагадзіўся вядомы польскі даследчык Самуіл Багуміл Ліндэ (1771 — 1847 гг.). У сваёй працы «Аб Статуце літоўскім, рускай мовай і шрыфтам выдадзеным, паведамленне» (Варшава, 1816) ён прааналізаваў мову першапачатковых тэкстаў Статутаў, іх

гісторыю, параўнаў і выявіў памылкі польскіх перакладчыкаў гэтых зводаў законаў. Ліндэ адзначыў, што беларускі тэкст Статутаў з’яўляецца сапраўдным, а польскія пераклады толькі «прыватнай справай», а таму яны ўтрымлівалі цэлы шэраг незразумелых і нават бессэнсоўных выразаў. Больш таго, некаторыя прававыя нормы навогул супярэчылі арыгіналу. Кожная новая публікацыя Статута на польскай мове ўтрымлівала яшчэ больш памылак, паколькі да ранейшых прыбаўляліся новыя.

Аргументаваную крытыку нарманскай тэорыі паходжання дзяржавы і права, якую адстойваў Т. Чацкі, даў Ігнат-Бенедзікт Ракавецкі (1782 — 1839) у двухтомнай працы на польскай мове «Prawda Ruska» (1820 — 1828) «Руская Праўда». Яна мела важнае значэнне ўжо таму, што ў ёй было пастаўлена пытанне аб Рускай Праўдзе як помніку не столькі рускага, колькі агульнаславянскага права.

Па яго меркаванню, па-першае, падабенства нормаў права, у тым ліку права славянскіх народаў з правам іншых народаў, адбываецца не за іх запазычанасці, а з-за падобных, у цэлым, умоў жыццядзейнасці, якія рэгулююцца нормаў права. Па-другое, славянскія народы ў раннім сярэднявеччы мелі адзіныя крыніцы права, адзіны зборнік прававых нормаў, якія пазней былі страчаны і толькі часткова зберагліся ў «Рускай Праўдзе». Па-трэцяе, магчыма рэцэпцыя асобных норм права аднымі народамі ў другіх. Па-чацвёртае, вывучэнне гісторыі права кожнага славянскага народа можа быць эфектыўным толькі тады, калі будзе даследавацца гісторыя права ўсіх славянскіх народаў [2, с. 31].

Важным з’яўляецца палажэнне І.Б. Ракавецкага аб тым, што права славянскіх народаў мае сваёй крыніцай народныя звычаі і правілы і тым самым падрывалася палажэнне нямецкай школы даследчыкаў гісторыі права, якія адмаўлялі нацыянальныя асновы развіцця славянскага права.

Адначасова аўтар, як і вядомы даследчык славянства Ф.І. Леантовіч, падкрэсліваў поўнае падабенства большасці артыкулаў Рускай Праўды і Статута ВКЛ 1529 г. у галіне крымінальнага права і працэса [1, с. 19].

Прафесар І.М. Даніловіч падтрымаў ідэю І.Б. Ракавецкага аб адзінстве славянскага права. Аднак не прызнаваў, што ў раннім сярэднявеччы быў адзіны звод законаў для ўсіх славян.

Значыць, яшчэ да прыняцця II Статута многія даследчыкі звярталіся да пытання рэцэпцыі права I Статутам ВКЛ і ў цэлым мы можам пагадзіцца з пунктам гледжання І.Б. Ракавецкага, апрача другога яго палажэння, Ф.І. Леантовіча і І.М. Даніловіча. Аднак аўтары, як падаецца, упускалі іншыя, канкрэтныя прычыны рэцэпцыі права.

Аналіз Статута ВКЛ 1566 г. паказвае, што яго нормы маюць пэўную рэцэпцыю рамана-германскай прававой сям'і. І гэта не выпадкова, звязана з шэрагам акалічнасцяў: па-першае, літвіны мелі магчымасць азнаёміцца з навейшымі дасягненнямі заходняй юрыдычнай навукі праз пашыранае вывучэнне ў ВКЛ *лацінскай мовы*, якая была да эпохі Адраджэння пануючай у краінах Еўропы. Па-другое, згодна *арт. 5 прывілея Казіміра 1447 г.*, кожны шляхціц стаў мець права свабоднага выезду ў замежныя краіны, акрамя дзяржаў непрыяцельскіх, для атрымання адукацыі і вяртання дамоў [3, с. 44]. І гэтым правам яны, а таксама мяшчане ў поўнай ступені карысталіся. Па-трэцяе, *адсутнасць* у ВКЛ да 1579 г. *вышэйшых навучальных устаноў* падштурхоўвала моладзь дзяржавы да атрымання вучобы ў замежных універсітэтах.

Даследаванні доктара гістарычных навук Г.Я. Галенчанкі паказваюць, што многія дзеці, найперш магнатаў і сярэдняй шляхты, навучаліся ва ўніверсітэтах Італіі, Германіі, Прусіі, Польшчы і інш. Толькі ў Кракаве з 1510 па 1560 гг. навучаліся 84 студэнты з 30 гарадоў Літвы і

Жамойціі, Падуанскі ўніверсітэт да XVI ст. рыхтаваў для Княства пераважна юрыстаў і лекараў [4, с. 230 – 238].

Час жа вучобы быў перыядам росквіту культуры Рэнесансу, якая адлюстравалася ва ўсіх галінах духоўнага жыцця, у тым ліку і ў праве. Рэнесанс адбіўся ў прававой культуры, праваразуменні і праватворчасці. Значны ўплыў на юрыспрудэнцыю ВКЛ зрабілі дактрына натуральнага права, рэнесансавы гуманізм і хрысціянска-рэфармацыйная плынь. У XVI – XVIII стст. дактрына натуральнага права і заснаваная на ёй тэорыя грамадскага пагаднення пачынае пераважаць у палітычна-прававой сістэме.

Па-чацвёртае, характэрна, што да працы Статутавай камісіі былі прыцягнуты такія вядомыя таго часу вучоныя, як «дактары абоіх праў» Пётр Раізій і віленскі войт Аўгусцін Ратондус, якія добра ведалі рымскае і польскае права. Безумоўна, гэта не магло не адбіцца на палажэннях і нормах Статута 1566 г.

Па-пятаяе, падставай для рэцэпцыі замежнага права паслужылі і уніійныя пагадненні паміж ВКЛ і Каронай Польскай. Не патрабуецца асаблівых даследаванняў, каб заключыць, напрыклад, рэцэпцыю правам ВКЛ польскіх інстытутаў дзяржаўнага кіравання, адміністрацыйна-тэрытарыяльных адзінак, судовай сістэмы і некаторых іншых.

У той жа час нельга не пагадзіцца і з высновай вядомейшага рускага даследчыка І.І. Лапо (1869 – 1944). У сваёй знакамітай працы «Літоўскі Статут 1588 года» (Т.1 – 2, 1934 – 1938), над якой аўтар працаваў звыш дваццаці гадоў, ён выказаўся і наконт рэцэпцыі замежнага права. Справа ў тым, што ў польскай літаратуры таго часу зацвердзілася прадстаўленне аб Статуце ВКЛ як аб кодэксе, які з’яўляецца заканадаўчым помнікам польскага права. Па яму ж, аналіз літоўскіх статутаў паказвае аб рэцэпцыі асобных элементаў чэшскага права. *Польскае ж права пранікала ў ВКЛ*

галоўным чынам у яго агульных абрысах, а не ў яго дакладных і тэкстуальных фармулёўках. Утой жа час аўтар прызнаваў вялікі ўплыў польскага права ў Падляшскім ваяводстве.

І.І. Лапо адзначае, што палажэнне аб уплыве рускага права на права Статутаў ВКЛ стала агульнапрынятым у рускай літаратуры. У XX ст. украінскія гісторыкі (Р. Лашчэнка, А. Якаўліў) Статуты ВКЛ прызнавалі помнікамі ўкраінскага права, беларускія (В. Дружыц, В. Ластоўскі) – помнікам Літоўска-Беларускай дзяржавы. На погляд аўтара, з якім нельга не пагадзіцца, права рускіх зямель (беларускіх, украінскіх), якія ўвайшлі ў склад ВКЛ, лягло ў аснову права Статутаў. Але яно не было правам рускім, як і этнічна літоўскім. І рускае, і літоўскае права, змешваючыся, складаліся ў агульнае права ВКЛ як дзяржавы [5, с. 112 – 113, 115, 130, 135].

Такім чынам, на аснове выкладзенага матэрыялу можна прыйсці да заключэння пра тое, што асноўнымі прычынамі рэцэпцыі замежнага права ВКЛ з’яўляліся такія фактары, як выкарыстанне ў Княстве лацінскай мовы; уніійныя пагадненні ВКЛ і Кароны Польскай; права кожнага грамадзяніна Княства навучання ў вышэйшых школах, у тым ліку і юрыдычных, Заходняй Еўропы; атрыманне юрыдычнай адукацыі грамадзянамі ВКЛ ва ўніверсітэтах Італіі, Польшчы, Чэхіі, Прусіі і іншых дзяржаў; удзел у працы Статутавай камісіі «дактароў абоіх праў» Пётра Раізія і Аўгусціна Ратондуса.

Адначасова неабходна пагадзіцца з высновай І.І. Лапо аб тым, што не толькі польскае, але ў цэлым замежнае права пранікала ў Княства ў яго агульных абрысах, а ў яго дакладных і тэкстуальных фармулёўках і таму яно становілася правам ВКЛ як дзяржавы.

ЛІТАРАТУРА

1. Лазутка, С. Первый Литовский статут (1529 г.) / С. Лазутка, И. Валиконите, Э. Гудавичюс. – Вильнюс: Марги раштай, 2004. – 521 с.
2. Юхо, И. История юридической науки Беларуси / И. Юхо, С. Сокол. – Минск: Бел. негос. ин-т правоведения, 2000. – 95 с.
3. Вішнеўскі, А.Ф. Гісторыя дзяржавы і права Беларусі ў дакументах і матэрыялах / А.Ф. Вішнеўскі, І.А. Юхо. – Мінск: Акад. МУС Рэсп. Беларусь, 2003. – 311 с.
4. Галенченко, Г.Я. Студенты ВКЛ в Краковском университете в XV – XVI вв. / Г.Я. Галенченко // Культурные связи народов Восточной Европы в XVI в. – М.: Наука, 1976. – С. 228 – 240.
5. Лапо, И.И. Литовский Статут 1588 года. Т. 1. Исследование. Ч. 1 / И.И. Лапо. – Ковно: SPINDULIO, 1934. – с. X, 473.